

Lánská, Anna

[Hobsbawm, E. J. Primitivní rebelové]

Sacra. 2024, vol. 22, iss. 1, pp. 69-73

ISSN 1214-5351 (print); ISSN 2336-4483 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.80252>

Access Date: 02. 08. 2024

Version: 20240801

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Hobsbawm, E. J. (2023). *Primitivní rebelové*.

Praha: Academia, 340 s.

ISBN 978-80-200-3206-5

Anna Lánská, FF MU, Historický ústav a Ústav religionistiky
e-mail: 526277@mail.muni.cz

Minulý rok vydalo nakladatelství Academia knihu britského historika marxistické tradice Erica J. Hobsbawma *Primitivní rebelové*. Do českého prostředí se Hobsbawmův první významný knižní počín dostává se značným zpožděním, neboť originál *Primitive Rebels* spatřil světlo světa již v roce 1959. To u autorů, kteří jsou spojováni s časopisem *Past and Present*, není nikterak neobvyklé, většina děl britských marxistických historiků na svůj překlad do češtiny stále čeká. Domnívám se, že tento fakt by stál za hlubší reflexi, která však není tématem této recenze.

Být Hobsbawm proslul jako syntetik, jeho prvotina má zcela odlišný charakter. Jedná se o osm historických studií značně ovlivněných antropologií, které spojuje téma „primitivních“ forem sociální agitace, na což odkazuje provokativní název publikace: *Primitivní rebelové*.

Koncept primitivního rebelantství se zaobírá hnutími, která svým charakterem připomínají předmoderní společnosti, neboť jsou založena na kmenové sounáležitosti, příbuzenství či teritorialitě, ale formují se v 19. a 20. století, tj. v industriální moderní době spolu se Státem¹ a kapitalismem. Obecně se jedná o hnutí, která se formují v reakci na situace, kdy jsou „archaická“ společenství vržena do „moderních“ kapitalistických podmínek.

Publikace je rozdělena do pomyslných dvou částí: venkov a město, přičemž pět studií je z venkovského prostoru, zbylé tři jsou městské. Skupinami a fenomény, kterými se autor zaobírá, jsou: sociální zbojnictví, mafie, lazzarettisté, andaluští anarchisté, sicilské Fasci a rolnický komunismus, městský dav, dělnické sekty a rituál v sociálních hnutích.

Jak je možné si povšimnout na kompozici zkoumaných historických hnutí, příznačných pro akademické práce z marxistické tradice, jedná se o formace zastupující emancipační úsilí marginalizovaných skupin. Jedním ze zásadních důsledků podobného výběru předmětu výzkumu, jemuž na základě sociální pozice zkoumaných skupin v době první publikace knihy nebyla věnována náležitá pozornost anebo na ně bylo pohlíženo dehonestujícím způsobem, se ukázal být problém žalostně úzké základny písemných pramenů, což nutně přisoudilo studiím jejich konečný antropologický ráz.

Hobsbawm nedostatek písemností doplnil důkladnou znalostí studovaného prostoru a rozhovory s lidmi, kteří ho obývají, tedy o terénní výzkum. Tento etnografický projekt realizoval konkrétně v oblasti jihozápadní Evropy, převážně v Itálii a Španělsku. Analytický rámeček práce tvoří uchopování skupin jako reformních

¹ V překladu se používá velké S pro nabytí konotace již upevněného státu s moderními represivními prostředky (státu s dlouhým stínem).

a revolučních, přičemž autor s nimi pracuje jako s ideálními a vzájemně protichůdnými typy. Reformní hnutí pracují s již existujícím společenským zřízením a domnívají se, že jej lze jejich úsilím vylepšit, zatímco revoluční trvají na tom, že zřízení musí být od základu změněno, případně úplně zrušeno a nahrazeno novým. Hobsbawm ví, že každé sociální hnutí je vystaveno vlivu jak reformismu, tak revolucionářství v různé síle a proměnlivosti. Požaduje však, aby se sociální hnutí při studiu rozdělovala na reformní a revoluční, neboť se jejich chování, volené strategie či taktiky a organizace liší.

První dvě kapitoly *Sociální zbojník* a *Mafie* se věnují převážně venkovskému prostředí. Sociální zbojnictví a sdružování v mafii se projevují jako formy odporu, které podle autora usilují o navrácení tradičního a z jejich pohledu spravedlivého světa. Oba jevy se dle autora vyznačují rudimentární organizací, absencí ideologie a reformním rázem. Sociální zbojnictví, což je pojem spojovaný prvně právě s Hobsbawmovým dílem, je autorem představeno jako nejprimitivnější forma sociálního odporu vyznačující se univerzalitou a neměnností. Jako nejpůsobivější tematické linie kapitoly se jeví části věnované roli „spravedlivosti“, sociální podmíněnosti kriminality a okázalému zdobení zbojníků. Ve středu těchto propletených problematik leží i mafie jako rozvinutá sociální forma nesoucí znaky kategorie sociálního zbojnictví. Zejména vystupující argumentační narativy dotýkající se překračování tabu v rituálních praktikách mafie a teze o vzniku paralelního systému práva a moci ztělesňují kritický potenciál knihy, když vyzývají k opuštění konvenčního chápání a akademického zpracování „kriminálních“ fenoménů ve prospěch konceptualizace mimo sociálně patologizující kategorie, které se etablovaly v 19. století.

Od reformních hnutí se autor přesouvá k revolučním hnutím ve venkovském prostředí, a to v kapitolách *Milenialismus I: lazzarettisté*, *Milenialismus II: andalští anarchisté*, *Milenialismus III: sicilské Fasci a rolnický komunismus*. Hobsbawmův předpoklad je, že všechny revoluční skupiny mají jisté milenialistické prvky, ale v zájmu svého interpretačního cíle představuje zejména tři, jejichž identifikací je možné odlišit zásadní předěl mezi moderními politickými hnutími a těmi, která lze nazvat jako tradiční milenialistická. Tři kapitoly se věnují skupinám, které stojí někde uprostřed těchto dvou polarit.

Ráda bych upozornila na kapitolu o u nás naprosto neznámém Davidu Lazzarettim a jeho hnutí složeném z drobných zemědělců a rolníků. Autor zde na relativně nedávném případě heterodoxního proudu křesťanství 19. století poukazuje na neurčitost hranic mezi náboženským a politickým hnutím zdůrazněním významu náboženského konceptuálního rámce pro zakoušení útlaku v této specifické epizodě italské historie, schopného sjednotit jednotlivce pod prapor radikálního přetvoření společnosti.

Plynulý přesun od sociálních formací vyrůstajících z geografického i materiálně specifického podhoubí venkova k městským bouřím, odehrávajícím se na rušných ulicích rozmanitých aglomerací, je možné pokládat za pomyslný počátek druhé části Hobsbawmova díla. Příspěvkem k tomuto aspektu historického urbanismu je kapitola *Městský dav*, která se zaměřuje na velká preindustriální města.

Osmá kapitola *Dělnické sekty* se věnuje fenoménu, který Hobsbawm považuje za ukázkový přechod mezi starým a novým. Zaměřuje se hlavně na Britské ostrovy, protože jinde se jedná o málo četný jev. Důvodem je podle autora fakt, že v Británii byla industrializace zahájena dříve, než začala pronikat sekularizační ideologie.

Dělnické sekty pojímá jako projev rané industrializace, přičemž jejich význam v tomto historickém momentu sleduje zejména na jejich vztahu k organizaci obyvatelstva, k sekulárním sdružením, a hlavně k odborům. Specifická formální povaha takovýchto skupin, která je odlišovala od doposud přetrvávajících sociálních hnutí, je shrnuta v poslední kapitole *Rituál v sociálních hnutích*. Ta je, jak autor sám podotýká, jen složitě zařaditelná do distinkce mezi venkovem a městem, protože podobné aspekty se do jisté míry dotýkají obou těchto kontextů. Následný popis rituální formy vychází z předpokladu, že v prehistorii moderních sociálních hnutí byla vysoká míra vědomé ritualizace, která se s přibývajícím modernizací vytratila.

To, že se v knize odráží marxistický přístup, již bylo zmíněno. Další ráz knihy je spojený s tím, jak Hobsbawm jako „dogmatický“ marxista vnímal dějinnost, tj. že modernita nastupuje spolu s kapitalismem jako společensko-ekonomickou formací a dějiny spějí ke „království svobody“. To potom vytváří velmi zvláštní situaci, která působí, jako by Hobsbawm svůj objekt zkoumání vnímal jako otravné nedomrlé děti na pískovišti dějin, které nanejvýš sem a tam vyhodí trochu písku do vzduchu v momentě, kdy je větší děti nutí dělat bábovičky. Ve svém ortodoxně marxistickém historickém materialismu tak Hobsbawm často dehonestuje jím zkoumané historické aktéry, kteří dle něj brojí proti modernizačním kapitalistickým procesům nedostatečně a naivními prostředky. To je velmi patrné v momentech, které by se daly anglicky pojmenovat jako *witty*². Člověk se může usmát nad výstižností některých závěrů, které v sobě však zároveň nesou jistou míru nadřazenosti či arrogance vycházející z výše zmíněné deterministické perspektivy k interpretaci. Tento častý úkaz je možné znázornit na dvou ukázkách. První z podobných průsvitů filosofického rámce je možné nalézt v poslední větě ve studii věnované městskému davu. Potom, co autor ukáže, že městský dav je nejdéle trvající nepřetržitou formou sociální agitace, představuje povinnost dalších badatelů slovy: „(...) musí se historici pokoušet pochopit, jak fungoval (městský dav), i když jim, podobně jako mnohá další primitivní sociální hnutí, nemusí být příliš sympatický.“ (s. 189).

Další průnik normativních marxistických kategorií lze sledovat v kapitole o rituálu v sociálních hnutích, kde retrospektivně zpochybňuje politickou průbojnost skupin na základě formální struktury jejich činnosti slovy: „(...) bratrství bývala tak silně ritualizovaná, že spíše než revoluční hnutí připomínala italskou operu.“ (s. 241). Hobsbawm pak implicitně tvrdí, že pokud některá z hnutí nezažila úplný úpadek, tak jen díky tomu, že se dokázala připojit k odborovým hnutím, tedy zejména dělnickým sektám, jež splynuly s moderně organizovanými hnutími.

Při psaní této recenze jsem neustále narážela na jeden problém. Vždy, když jsem došla k nějakému závěru, Hobsbawm nabídl něco, co částečně předchází tvrzení rozporovalo. To značně ztěžovalo si uceleně utvořit argumenty ke zhodnocení knihy. Zčásti to je nejspíš důsledek toho, že kniha je založena na generalizacích kombinovaných s osobními zkušenostmi. Nejzřetelněji jde tato rozporuplnost cítit v kapitole věnované andaluskému anarchismu. Hobsbawm v této kapitole pracuje s knihou Geralda Brenena *The Spanish Labyrinth* a jeho poznatky doplňuje vlastními studii o revoluci v Casa Viejas. Vesnický anarchismus zahrnuje do kategorie milenialistických hnutí a upozorňuje na příklady sexuální zdrženlivosti či abstinence jejich členů. Nastihuje roli místních a potulných kazatelů, kteří se stávali agitátory

² Český ekvivalent „důvtipný“ nevystihuje dvojsečnost tohoto termínu.

a učitelí, a dává ji do kontextu s rekonstruovanými důvody nespokojenosti rolníků, jež se táhla po sedmdesát let a ústila do pokusů o artikulaci v podobě vzpour a stávek. Uvádí, že velká změna, která měla nastat a na kterou se rolníci chystali, byla v jejich imaginacích neurčitá, přesto však utopická a apokalyptická. Najednou se však kapitola stočí do analýzy politických výhod a nevýhod španělského vesnického anarchismu (moderního masového milenialismu), jimiž má být na jedné straně emočnost, jež věrně artikuluje náladu rolníků, a na straně druhé neorganizovanost. Ta podle Hobsbawma potom způsobuje, že revoluční energie přichází nazmar. Tento závěr, který autorovi připravuje půdu pro útok na anarchismus jako politicky impotentní ideologii, předznamenává jeho retrospektivní domněnku, v níž představuje alternativní trajektorii historického momentu založenou na odlišné ideologické jednotě španělského venkova, která by mohla proměnit bouřlivou náladu rolníků v něco více impozantního. *Doslov* pak čtenáři odhalí, že Hobsbawmův střet se španělským anarchismem ve 30. letech byl pro něj nejspíše celoživotním zklamáním, které motivovalo zkoumání primitivních rebelů obecně.

Silnou stránku knihy je možné nalézt zejména v tom, že nabízí řadu užitečných koncepcí a námětů, a to jak těch, kterými se Hobsbawm proslavil, jako je sociální zbojnictví a primitivní rebelantství, tak i takových, které nejsou příliš známé, ale přesto nabízí cennou perspektivu odhalující slepá místa známých historických momentů. Zde je možné zmínit například jeho popis anarchismu jako svého druhu milenialismu či upření pozornosti na funkce a proměny rituálů v sociálních hnutích.

Tento do jisté míry inspirativní aspekt autorova historického interpretačního rámce je možné pozorovat na krátkém příkladu konceptu sociálního zbojnictví. Sociální zbojník je obyčejný muž, který odmítne nést dále tradiční úděl chudoby a poddajnosti, čímž se dopustí činu, který je místními vládci vnímán jako kriminální, ale obyvatelé jej přijímají jako oprávněný. Právě taková mocenská reakce jej tedy činí pro „obyčejný lid“ hrdinou, jak jej známe z folklóru. Je vhodné zmínit, že ke konceptu se Hobsbawm vrátil ve své knize *Bandits* (1969).

Při recepci tohoto konceptu jinými autory vyvstala otázka, v čem se liší běžný zločin od toho sociálního. Hobsbawmův přítel a historik Edward Palmer Thompson a jeho studenti ve svých studiích o kriminalitě v 18. století problém vyřešili tím, že oba případy označili za póly a vytvořili mezi nimi škálu, na které se většina případů pohybovala. Koncept sociálního zločinu použili autoři první generace kulturních studií, např. Stuart Hall, při studiu morální paniky podněcené údajně novou nebezpečnou formou kriminality, tj. loupežnými přepadeními, které v době jejich činnosti, tedy v 70. letech, probíhaly (Slačálek, 2023: 303–304). Ozvěny aplikace této konceptualizace společenského mechanismu je možné hledat v současnosti u Nicholase Curotta a Alexandera Finka, kteří se jej pokusili vyčlenit z rámce třídního boje a sledovali jeho pozitivní dopady na případy společností pod vykořisťující vládou (2012: 474–478).

Za posledních šedesát let byla vedena řada zejména akademických bojů ohledně *Primitivních rebelů*. Tomu se také ve svém *Doslovu* věnuje Ondřej Slačálek. Je zásadní zmínit především to, že se jednalo o kritiky ze stran specializovaných odborníků na dílčí hnutí. Jak jsem výše zmínila, studie obsažené v knize jsou z velké části založeny na generalizacích, což je činí natně reduktivními, a proto není divu, že při bližším ohledání dojde k upřesnění či popření Hobsbawmových závěrů.

Specializace je logickým důsledkem politiky soudobého vědění,³ ale potřebujeme lidi, jako byl Hobsbawm, kteří se nebojí jít jaksi „s kůží na trh“ a i přes nebezpečí omylů vrhají do světa nové podněty. Sám autor si byl vědom nedokonalosti svých závěrů a v *Předmluvě ke třetímu vydání* knihy tento problém adresoval (viz s. 10–19), spolu s jeho přáním, aby kniha rozpoutala diskuzi. Evidentně se tak stalo a možná ještě stane i u nás v Česku, protože přes všechny výtky je tato kniha pozoruhodná a plná podnětných myšlenek.

Seznam použité literatury:

- Currott, N. A. & Fink, A. (2012). Bandit Heroes: Social, Mythical or Rational? *The American Journal of Economics and Sociology*, 71(2), pp. 470–497.
- Slučáček, O. (2023). Doslov. In Hobsbawm, E. J. *Primitivní rebelové* (pp. 290–319). Praha: Academia.

³ Tím mám na mysli konkrétně proces, který byl započat osvícenstvím a výrazně se začal zostřovat od třetí třetiny 19. století. Slovo „soudobé“ je nepřesné, protože ve vztahu k velkým koncepcím a teoriím zažila západní akademická obec velké turbulence při lingvistickém obratu s postmoderními/poststrukturalistickými kritikami, byť v posledních dvaceti letech je možná patrný trend opatrného návratu teorií. Slovo soudobé jsem vybrala, protože na rozdíl od slova moderní není zatíženo důrazem na pokrok.